Giresun aksu festivali ritüellerinde coğrafi izler

Geographical traces on giresun aksu festival rituals

Gülşah DOĞANAY¹

¹Giresun Üniversitesi, TBMYO, Mimarlık ve Şehir Planlama Bölümü, Harita Kadastro Programı, Giresun, Türkiye

ORCID: G.Ş. 0000-0002-7456-8788

ÖZ

Coğrafi çevre insanların yaşamlarını biçimlendirmede önemli bir etkiye sahiptir. Maddi ve manevi kültürel değerlerin oluşmasında ve yapılandırılmasında, doğal ve beşeri unsurların etkisi göz ardı edilemez. İnsanlar yaşadıkları coğrafi çevrede bulunan doğal ve beşeri unsurları etkili ve etkilenirler. Bu bağlamda, "Giresun Aksu festivali" kapsamında yapılan ritüellerde yer alan "taş", "su", "kaya", "ada", "demir", "ateş" gibi coğrafi unsurların ritüellerde nasıl kullanıldığı ve bu unsurların neden tarih boyunca insanlar tarafından kutsandığı, kültürel coğrafya bakışı acısı ile incelenmiştir. Nitel bir araştırma olan bu çalışmanın verileri festival alanında yapılan gözlem, görüşme ve doküman analizi ile elde edilmiştir. Ritüelleri hazırlayan ve sunan görevli kişiler ile ritüelleri yapan yerel halktan bazı kişilerden bilgiler alınmıştır. Festival süresince ritüellere katılımcı gözlemci olarak iştirak edilmiş ve fotoğraflar çekilmiştir. Çalışmanın verileri ise, "içerik analizi yöntemi" ile değerlendirilmiştir. Elde edilen bulgular değerlendirildiğinde, yapılan ritüellerin geçmişten gelen farklı kültürel etkilerin yanı sıra yaşanan coğrafi çevreye göre yeniden biçimlendiği tespit edilmiştir. Karadeniz adalarından en önemlisi olan Giresun adasının yapılan ritüellerde yer alması ve daha çok "akarsuda yapılan su ritüellerinin denizle birleştiği alana taşınması" gibi etkinlikler geçmişten ve farklı coğrafyalardan gelen kültürel değerlerin, yaşanan yeni mekânlara göre yeniden biçimlenmesine örnektir. Bununla birlikte "Hamza taşı" olarak adlandırılan Giresun adasının kayalarından biri olan taşın diğer kayalara göre biçimi, rengi ve duruşu o bölgede yaşayan insanların çevrelerinde gördükleri farklı coğrafi unsurlara yükledikleri mistik değerlerden biri olup ritüellerin önemli bir parçasıdır. Yapılan ritüellerde "deniz", "ada", "nehir", "kaya", "demir" ve "ateş" gibi coğrafi unsurlara yüklenen mistik değer, insan ve doğa arasındaki bağın insanların manevi dünyasında oluşturulmuş resimler ve anlamlar olarak yorumlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Giresun, Festival, Mitler, Kültürel Coğrafya, Ritüel.

ABSTRACT

Geographical environment has important impacts that shape peoples' lives. Effects of natural and human elements cannot be ignored in creation and structuring of the material and moral cultural values. People affect and get affected by natural and human elements in their geographical environment. In this study, use of geographical elements like "rock", "water", "stone", "island", "iron" and "fire" within the scope of "Giresun Aksu festival" as well as the origins and reasons of enshrining of these elements throughout the history were examined from a cultural geographical perspective. This is a qualitative study based on data derived from observations and interviews held during the festival as well as from document analysis. Information was obtained from persons in charge of preparing and presenting the rites and from local people who practice these rites. During the festival, the author attended the rituals as a participant observer and took photographs. The data was assessed through content analysis method. The evaluation of the findings indicate that the rites were formed by the cultural elements with deep historical roots as well as the geography in which the practitioners live. Inclusion of the Giresun island, one of the most important islands of the Black Sea, in the rituals and moving the "water rituals which are actually, mostly practiced in water flows, to a location where the water joins the sea" are good examples of re-shaping the cultural values coming from different historical backgrounds and geographical roots according to the new place of living. On the other hand, a rock called "Hamza's Stone" is located in Giresun island. This stone has a different shape, color and positioning than the other "ordinary" ones and constitutes a good example of mystification of different geographical elements by local people and an important part of the rites practiced therein. The mystic value attached to geographical elements such as the "sea", "island", "river", "rock", "iron" and "fire" during the rites, was interpreted as the pictures and meanings formed in the moral world of the people reflecting the bond between the human and the nature.

Keywords: Giresun, Festival, Myths, Cultural Geography, Ritual.

Başvuru/Submitted: 01.04.2019 **Kabul/Accepted:** 14.05.2019

Sorumlu yazar/Corresponding author: Gülşah DOĞANAY / gdoganay61@hotmail.com

Atıf/Citation: Doganay, G. (2019). Giresun aksu festivali ritüellerinde coğrafi izler. B. Gonencgil, T. A. Ertek, I. Akova ve E. Elbasi (Ed.), 1st Istanbul International Geography Congress Proceedings Book (s. 446-455) içinde. İstanbul, Türkiye: Istanbul University Press. <https://doi.org/10.26650/PB/PS12.2019.002.044>

1. GİRİŞ

Coğrafya, doğal ortamı ve doğal ortamla insan ilişkilerini inceleyen bir bilim dalıdır (Atalay, 2011). Toplumbilim içerisinde yer alan coğrafya ilmi, doğal çevre unsurları ve insan etkinliklerinin karşılıklı birbirini etkilemesi üzerinde önemle durmaktadır (Doğanay ve Doğanay, 2014). İnsanların yaşadıkları doğal çevrelerinde gördükleri unsurlardan etkilenmeleri ya da etki altına almaları olağan bir durumdur. Yaşanılan coğrafi çevrenin, kültürleri etkileme ve kültürel değişimleri belirleyen etkisi göz artı edilemez. “İklim”, “yer şekilleri”, “bitki örtüsü”, “akarsular” gibi fiziki coğrafya unsurları ile “din”, “sanayi”, “ticaret”, “ulaşım” gibi beşeri coğrafya unsurları, toplumlarda yeni kültür yapıları ya da aynı kültürün içinde farklı renkleri ortaya çıkarmaktadır (Özder, 2012). Doğal çevre, yaşamsal döngü içinde insanı dönüştüren eylemleriyle derin anlamlar kazanarak, doğa ve insan arasında oluşan yazılı olmayan “manevi” bir uzlaşmayı oluşturmaktadır. Eşsiz bir araştırma konusu olan ve kendi bütüncül yapısı içinde sayısız nesneyi barındıran doğa; insanın ruhsal dünyasında yeri doldurulamaz bir ilham kaynağıdır (Erginöz 1988; akt. Sami, 2013). Bu nedenle, insanların doğal dünya ile olan ilişkileri ve oluşturdıkları yaşam biçimleri kültürel coğrafyanın çalışma alanı arasındadır.

İbn Haldun’un belirttiği gibi fiziksel çevrenin insanın ahlaki, dini ve psikolojik yapısı üzerinde etkisi olduğu bilinen bir gerçektir (İbni Haldun, çev,1988; akt..Eren 2007). Toplumsal ve fiziksel ortamlar ya da çevrenin din üzerindeki zihinsel etkisi din coğrafyacıları tarafından ayrıntılı incelenmesi gereken bir alandır (Levine, 1986). Bu nedenle günümüzde kültürel coğrafya alanında yapılan birçok çalışma, insan ve mekân arasındaki etkileşimi bilimsel düşünce ve yöntem ile açıklamaya çalışan bir alan haline gelmiştir (Demirci, 2014). Kültürel coğrafyanın konuları arasında yer alan festivaller de bu bağlamda dikkat çekmektedir. Festivaller; yılın belirli zaman dilimlerinde düzenlenen, “ulusal” ya da “uluslararası” katılıma açık (müzik, tiyatro, tarım ürünleri, mitolojik unsurlar, efsaneler veya özel konulu toplantılar) faaliyetler bütünü olarak kabul edilmektedir (Uygur ve Baykan, 2007)

Giresun ili için festival günleri olan Mayıs ayının gelmesi ile birbirini takip eden kutlama yapılmaktadır. Yerel olarak “Mayıs Yedisi” olarak adlandırılan festival, 1977 yılından başlayarak “Aksu Şenlikleri” adı ile kutlanmış, 1992 yılından itibaren ise festival uluslararası bir alana taşınarak “Uluslararası Karadeniz Giresun Aksu Festivali” adıyla farklı ülkelerin katılımı ile kutlanmaya devam edilmiştir. Festivalde yer alan ritüeller ise; “su”, “ateş”, “taş” ve “ada” kültleridir (Düzgün, 2014). Aksu festivali kapsamında yapılan ritüeller insanların doğa ile kurdukları mistik etkileşime örnek teşkil etmektedir. Ritüeller toplumbilimin çeşitli disiplinlerinin farklı yaklaşım biçimleri bağlamında, temel ilgi odağını oluşturmaktadır. Ancak ritüeller toplumbilimin merkezî konularından birisi olma özelliğini zamanla yitirmiş ve çoğunlukla antropolojiyle özdeşleştirilmiştir (Karaman, 2010). Diğer yandan ritüellerin farklı toplumbilimi alanları tarafından incelenmesi de araştırma alanının zenginleşmesine olanak tanıyabilir.

Geleneksel Türk Dininin temel unsurları olan ritüeller incelendiğinde yer-sular, tabiat güçleri, yaşadığımız ülke, dağ, orman, su, yer, ada gibi doğal unsurların kutsallığı dikkat çekmektedir (Güngör, 2007). Eski Türklerin inanç motifleri, yaşanılan coğrafyanın değer sisteminin tam bir yansımasıdır. Bu yansımalar “dağ”, “tepe”, “kaya”, “vadi”, “ırmak”, “mağara”, “orman”, “ağaç”, “göl”, “deniz”, “demir” gibi nesnelere anlamlar verilerek kâinatın temelleri olan ruhlar dünyasının bir tür betimlenmesi olarak da yorumlanmaktadır (Özgel, 2001; akt. Korkmaz, 2005). “Aksu festivalin ”deki ritüeller içerisinde de yukarda bahsi geçen nesneler ile manevi dünyayı birleştirme isteği görülmektedir. Bu ritüeller ; “sacayağından geçmek”, “Aksu deresinin deniz ile birleşme alanında dilek dileyerek suya taş atmak” ile “Giresun adasının etrafında tekneler ya da diğer deniz araçları ile gezinti yapmak” olmak üzere üç bölümden oluşturmaktadır.

Geçmişten günümüze taşınan ve “Aksu Festivali”nde de yer alan doğanın en değerli unsurları olan “su”, “taş”, “toprak” ve “demir” gibi kültlerle ilgili mitler bu gün hala canlılığını koruması, insan ve doğa arasındaki bağın önemli bir göstergesidir. Türkan (2012) suyun yaşamın kaynağının nedeni olarak görülmesinin, dinlerin ve inanç sistemlerin oluşması üzerlerinde de etkisi olduğunu belirtmektedir. Kültür ile kültürlere ait sayısız unsurda ve farklı biçimlerde karşılaşılan “su kültü ”nün çeşitli coğrafyalarda farklı kültürlere ait toplumlarda görülen bir inanış olduğu görülmektedir. Bunla birlikte Türk toplulukları arasında da “ su” ortak bir kült unsurudur ve hala süregelen bir inanıştır. Her dönemde bu inanışlar farklı toplumların dini, kültürel ve coğrafi özelliklerini içererek geçmişten günümüze değin ulaşmaktadır (Türkan, 2012) Oymak (2010) ise suyun yaşam kaynağı olduğu gibi yaygın olarak karşımıza çıkan diğer bir doğal unsurun da “kayalar” ve “taşlar” olduğunu belirtmiştir. Taşların ve diğer kültlerin tılsımlı güçlerinin olduğuna, Anadolu’da binlerce yıl boyunca inanılmıştır. Örneğin Hititler, taş ve madenlerin içlerinde bulunan sihirli gücün insanlara sağlık ve sıhhat verdiğine inanmaktaydı. Hititler ’den günümüze değin ulaşan ritüel metinlerinde, taş ve maden kökenli ilaçlardan yapılmış onlarca reçete bulmak mümkündür (Haas, 2003; akt. Taş, 2017). İlkel toplumlardan günümüze kadar birçok kültür ve inanç sistemi içerisinde yer alan kutsal taşlar ya da kutsal kayalar sayısız medeniyette önemli bir yer almıştır (Tanyu, 1968).

Doğanın insanlara sunduğu kaynaklardan olan madenler de insan ve doğa arasındaki etkileşimde gizemli bir yere sahiptir. Keşfedilen ilk madenler arasında olan “demir” madeni birçok efsanede yer aldığı gibi “Aksu festivali ritüellerinde” de görülmektedir. Demirin ateş ile ilişkisinin keşfi, birçok mitin doğmasına neden olmuştur. Demirin işlenmesi ve ateş ile buluşmasının estetik uyumu ile ahengi, ayin ve büyüsel olgulara konu olmuş; sertliği ve öldürücü özelliği ile de gücün sembolü haline gelmiştir (Türkmen ve Türker, 2014).

İnsanların doğa ile ilişkisi olağan üstü keşiflere neden olmuş ve gelecekte de olmaya devam edecektir. Bu keşiflerin en önemli olanlarından birisi de mevsimsel döngülerdir. Mevsimsel döngüler, Türk toplumlarında törensel kutlamaların nedenidir. Mevsimler özellikle baharın gelişi tabiatın canlanması, mahsullerin yetişmesi ve hayvanların bu dönemde yavrulaması, insanların bazı kutlamalar ve ayinler yapmasına neden olmuştur (Çelikoğlu ve Atış, 2014). “Giresun Aksu Festivali’nin” yapıldığı zaman aralığı baharın geldiği tarihlere denk gelmektedir. Mevsimsel döngülerin takip edilmesi ve mevsimlerin bulunması insanlık tarihinin en önemli buluşları arasındadır. Mevsimsel döngüler ile ilgili kutlamalar farklı coğrafyalarda da yapılmaktadır (Çimpoeş, 2010; Hasanova, 2010; Kulaksız, 2010; Şakir, 2010). İnsanların yaşadığı coğrafya insanların ekonomik faaliyetlerinden dini motiflerine, toplumsal yaşamlarına ve yemek kültürünün oluşumuna kadar sayısız konuda karşımıza çıkmaktadır (Uğur, 2015; Şahin, Bağcı, Özlü ve Usta, 2017). Türk toplumu geldikleri yeni coğrafyalara uyum sağlamakla birlikte değişen fiziki ve beşeri çevre unsurlarına göre gelenek ve inanç sistemlerin temel felsefesini korumuşlardır. Bu bağlamda “Giresun Aksu Festivali ritüellerinde “geleneksel Türk dini inanç izleri ile “Şamanizm” etkileri de görüldüğü söylenebilir (Koca, 2002; Ceylan, 2004; Aslan, 2005; Güngör, 2007; Davletov, 2007; Salihov, 2007; Davletov, 2008; İzgi, 2012). Özetlemek gerekirse bu çalışmada geçmişten gelen kültürel bağların ve yapılan ayinlerin izlerini takip ederek ritüellerde yer alan doğal ve beşeri coğrafya unsurların neler olduğu ve niçin kullanıldığı sorularına yanıt aranmıştır.

2. AMAÇ

Araştırmanın genel amacı, “Giresun Aksu Festivali” kapsamında yapılan ritüellerde yer alan coğrafi unsurların neler olduğunu belirlemektir. Bu genel amaç doğrultusunda aşağıdaki sorular belirlenmiştir:

- 1-“Giresun Aksu Festivali’nde” yapılan ritüeller nelerdir?
- 2- Ritüellerde yer alan açık ve örtülü coğrafi unsurlar nelerdir?
- 4- Ritüellerde kutlanılan coğrafi unsurlar ne için kullanılmıştır?

İnsanlar yaşadıkları doğal ve beşeri çevreden etkilenir ve etkide bulunurlar. Coğrafya kültürlerin şekillenmesinde etkilidir. Bilindiği üzere coğrafya toplumların geçmişteki bağının geleceğe nasıl taşınacağını göstergesidir. Maddi değerler kadar manevi değerlerin kullanım nedenleri coğrafya ile yakından ilgilidir. Bu nedenle bu çalışma “Giresun Aksu Festivali” kapsamında kullanılan unsurların geçmişten günümüze yolculuğunda coğrafi izler bulmayı amaçlamıştır.

3. YÖNTEM

Nitel bir araştırma olan bu çalışmanın verileri; görüşme, gözlem ve doküman analizi gibi nitel veriler kullanılarak elde edilmiştir. Nitel araştırma; algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir şekilde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırmalardır. (Yıldırım ve Şimşek, 2016). Bu bağlamda çalışmada elde edilen veriler içerik analizi yapılarak çözümlenmiştir. İçerik analizi özellikle gözlem ve görüşmelerde elde edilen verilerin açığa çıkarılmasında kullanılır. Stemler ‘e göre içerik analizi ile insanların ya da gurupların, “inançları”, “tutumları”, “değerleri” ve “düşünceleri” ortaya çıkarılabilir (Büyüköztürk, Kılıç Çakmak, Akgün, Karadeniz ve Demirel, 2016).

4. BULGULAR VE YORUMLAR

“Giresun Aksu Festivali ritüelleri”; taş, su, sacayağı, ada ve sayılarla ilgili olmak üzere beş ana ritüelden oluşmaktadır. Festivalde kullanılan unsurlar ve kullanım amaçları, araştırma sahasında yapılan gözlem ve görüşmelerden elde edilen veriler değerlendirilerek yorumlanmıştır. Ancak yapılan görüşmelerde yerel halkın ritüellerde ki unsurların kullanım amacını belirtirken “Atadan deden böyle gördük” yanıtı dikkat çekicidir. Yapılan ritüellerin amacı daha çok efsaneler ve duaların kabul olması ile açıklanmıştır. Kullanılan unsurların kullanım nedenleri açıklanamamıştır.

Taş ile ilgili ritüeller:

Geçmişten günümüze etkisi azalmakla birlikte taşlarla ilgili bazı inançlar farklı bölgelerde benzer bir inanç sistemi ile devam etmektedir. Taşlarla ilgili inançların başında çocuk sahibi olmada gibi tılsımlı etkisi ve dileklerin kabulü gelmektedir (Tanyu, 1968). “Giresun Aksu Festivali’nde” yer alan taşlarla ilgili ritüeller ise iki aşamayla sergilenmektedir. Bunlar; Giresun adasında yer alan “Hamza taşı” ritüeli ile “suya taş atma” ritüelidir.

Aşağıda yer verilen görsellerde “Hamza taşı” ile ilgili ritüellere örnekler verilmiştir.

Resim 1: Giresun adası Hamza taşı

“Hamza taşı”, Giresun adasında yer alan bir taştır. Bu taşın oluşumunun yaklaşık dört bin yıl önceye dayandığı varsayılmaktadır (Resim, 1-2). Latince “Humuza” kelimesinden geldiği ve zaman içinde Hamza söylemine dönüştüğü ileri sürülmektedir. Bu taş ana gövdesi “sacayağı” gibi üçayak üzerine durduğu ve bereketi sembolize eden ana tanrıca” Kybele” için dikildiğine yönelik yaygın bir inanç bulunmaktadır. Bu nedenle yerel halk taşı doğurganlık ve bereket sembolü olarak görmektedir (Üstünova, 2010).

Resim 2: Hamza taşı

“Hamza taşı”nın yerel halk tarafından doğurganlığın ve bereketin sembolü olarak görülmesinin nedeni taşın renginin diğer taşlara göre daha koyu renkli olması ve diğer kayaların üzerinde her an düşecekmiş gibi durmasına karşın uzun yıllar o alanda uçken bir kaidenin üzerinde durmasından mistik bir değer verildiği düşünülmektedir. Taşın jeolojik ya da jeomorfolojik özelliği ile doğada diğer coğrafi unsurlar ile meydana getirdiği ilgisinin farklı olması insanların taşta mistik anlamlar yüklediği söylenebilir. İnsanlar çevrelerinde gördükleri farklı coğrafi unsurlara ve oluşturdıkları şekillere geçmişten günümüze mistik anlamlar yüklemişlerdir. Dünyanın farklı

alanlarında ve ülkemizde “taşlar” ve “taşlarla ilgi inançların kaynağın” jeolojik ve jeomorfolojik olabilir mi, Taşların renkleri, sertlikleri, biçimleri insanları nasıl etkiler ya da etkiler mi?” gibi sorulara verilecek yanıtlar, insanlar ve taşlar arasındaki bağı anlama açısından önemlidir. İnsanlar birlikte var oldukları doğadan hep bir şeyler arzu etmiş ve ummuştur. Bu nedenle “Hamza taşına” yüklenen mistik değer adada bulunan diğer kayalardan farklı duruşu ve görünüşünden kaynaklı olabilir. İnsanlar doğada gördükleri taşları bazen insan, hayvana ya da başka bir figüre benzettikleri (Kahn, 1990) ve bunlarla ilgili efsaneler anlattıkları bilinen bir gerçektir. Bu efsaneler bizlere geçmişte yaşanan fiziki ve beşeri coğrafi olayları anlamaya yardımcı olabilir; insan ve doğa arasındaki ruhani ilişkinin neden yüzlerce yıl devam ettiğini de açıklayabilir.

Aşağıda yer verilen görsellerde “dere kenarında toplanan ve suya atılan taşlar” ile ilgili ritüellere örnek verilmiştir.

Resim 3: Yedi çift bir tek taş ritüeli

“Aksu Festivali”nde yer alan diğer bir ritüel ise “dere karından toplanan çakıl taşları” oluşturmaktadır. Bu ritüelde ilginç bir diğer yön ise yedi rakamının tekrarlanmasıdır.

Ritüellere katılanlar “iki yedi çift taş ile bir tek taş dere kenarından toplar (toplam on beş taş). Daha sonra dilek tutan kişi, sırtını derenin deniz ile birleştiği yere dönerek taşları ikişer ikişer atıp en son kalan tek taşı da suya atarak ritüeli tamamlar (Resim, 3-4). Ritüelde geçen yedi ve bir sayısı dikkat çekicidir. Yedi sembolü, İslâm, Yahudi ve Hristiyan kutsal kitaplarında tekrarlanan bir sayıdır. Bu sayı Tanrı ve dünyayı bir araya getirip birleştiren bir sayı olarak kabul edilmektedir. Bir sayısı ise tüm özleri bünyesinde toplayan her şeyin başlangıcını ve yaratılışını sembolize etmektedir (Küçük, 2013).

Sayıların farklı kültür ve dinlerde yer alması ve “Giresun Aksu Festivali’nde” görülmesi, insanların doğadaki döngüleri gözlemlemeleri ve geçmişten günümüze taşınması olarak değerlendirilebilir. Haftanın yedi günden oluşması döngüsü beşeri coğrafya buluşlarından biridir. Bu buluş ve kullanım geçmişten günümüze bu sayının kutsanmasının nedeni olarak belirlenmiştir. İnsanların çakıl taşlarına ilgilerinin ise akarsu ve dalga aşındırması gücü ile oluşan çakıl taşlarının düzgün ve yuvarlak biçimlerinden kaynaklandığı söylenebilir. Doğada var olan diğer taşlardan düzgün biçimleriyle ayrılan bu taşlar dere ve deniz kenarlarında yoğun şekilde bulunması, insanların anlamalar yüklemesinin nedenleri arasında sayılabilir. İnsanlar çevrelerinde gördükleri coğrafi unsurlara mistik değerler yüklemeleri doğaya hayranlık, korku, saygı ve inançları ile ilgilidir. Doğanın biçim verdiği, bir çakıl taşına yüklen mistik değer doğa ve insan arasındaki güçlü bağın bir sunumudur.

Su ile ilgili ritüeller:

Aşağıda yer verilen görselde “su ile ilgili ritüellere” örnekler verilmiştir.

Resim 4: Suya taş atma

Bilindiği üzere yerleşik yaşamla birlikte ilk medeniyetler su kenarlarında yaşamaya başlamıştır. Uzay araştırmalarında ve gezegenlerde yapılan tüm inceleme ve araştırmalarda da gezegenlerin yüzeyinde su olup olmaması ile daha çok ilgilidir. Bu araştırmalarda “suyun” varlığının keşfedilmeye çalışılması yaşamın kaynağını olan suyla birlikte gezegenlerde yaşamın da aranması anlamına gelmektedir. İnsanlık ve yaşam için önemli olan suyun geçmişten gelen ayinlerde kullanılması, insanın yaşam kaynağına gösterdiği saygının süregelen biçimidir. Doğaya yaşam veren sudan insanların bir şeyler dilemesi insan ve doğa arasındaki bağın örnekleri arasında gösterilebilir.

Resim 5: Su ritüeli

Diğer ritüellerde olduğu gibi, “su ile ilgili ritüelde” de “Giresun Aksu Festivali” kapsamında 18-20 Mayıs günü Aksu dersinin denize döküldüğü alanda yapılmaktadır. Festival alanına toplanan yerel halk ve katılımcılar sırtını suya dönerek yedi çift bir tek taşı tutulan dilekler eşliğinde suya atılır. Dileklerin çoğu; kismet açma, çocuk sahibi olma, evlilik ilişkilerinin düzelmesi, hastalıkların giderilmesi ve şifa bulma ve ev sahibi olma ile ilgilidir (Kürkan, 2018). “Aksu Festivali” kapsamında yer alan akarsuyun denizle birleştiği alanda insanların dertlerinin kovulması ve dileklerinin kabul olması amacıyla bu ritüelleri yapmaktadırlar. 80 yaşındaki kadın katılımcı 10 yaşından beri bu ritüelleri gerçekleştirdiğini belirtmiştir. “*Taşları tek ya da çift atmışsın önemli değil. Derdi belayı def etsin su ile aksın gitsin dedikten*” sonra dere kenarında topladığı taşları sırtı dönük bir biçimde suya atmıştır (Resim, 5).

“Su ile ilgili ritüelin” akarsuyun denizle birleştiği alanda olması doğal çevre unsurların, insanlar tarafından kullanılma biçimine örnektir. Özellikle coğrafya ve doğal topografya ve çevrenin özellikleri, Mitleri oluşturan düşüncenin temel kaynağıdır. Denizin olmadığı bir coğrafyada denizin kutsanması beklenemez. Bu nedenle insanlar yaşadıkları coğrafyanın özelliklerine ve unsurlarına göre kültür yaşantılarını yeniden yapılandırır.

Katılımcıların belirttiği diğer bir “su ritüeli” ise özellikle hastalıkların giderilmesi amacıyla gerçekleştirilen suya dalıp çıkma, akarsuda yıkanma ritüelidir. Suyun temizlenme ve arınma unsuru olarak kullanılması, bu ayının temel felsefesini oluşturmaktadır. Suyun yaşam kaynağı oluşu insanların ölümsüzlük arayışının da bir temsidir. İnsanlık tarihinde anlatılan çeşitli mit ve efsanelerde bilinmeyen bir yerde akan ya da bulunan bir su kaynağının kişileri ölümsüzlüğe kavuşturmaktadır. Bu inanışın halen günümüzde sürdürülmesine örnek olarak su ritüelleri verilebilir.

Sacayağı ve demir ritüeli:

Aşağıda yer verilen görselde “sacayağı ve demir ritüellerine” örnekler verilmiştir.

Sacayağı ateş üzerine konulan ve pişirmeyi kolaylaştıran demirden yapılmış uçayaktan oluşan bir materyaldir (Resim, 6). “Giresun Aksu Festivali’nde” yer alan “sacayağından geçme ritüelinde” ateş ve demir ile ilgili saklı anlamlar ve mistik unsurlar olduğu tespit edilmiştir. Ateşin örtülü olarak saç ayağının kullanılması ile ritüellerde yer aldığı söylenebilir.

Ateş ile ilgili en yaygın inanç arındırıcı bir güce sahip olması ile ilgilidir. Türk halklarında ateşin güçlü bir temizleyici ve hastalıkların iyileştirilme gücü olduğu inancı bulunmaktadır. Ateşin bulunduğu ocak da farklı anlamlar barındırır. Özellikle soyun devamı ve ailenin bütünlüğü ve koruyuculuğu anlamı Türk kültüründe önemli bir yere sahiptir (Düzgün, 2015). Bu nedenle sacayağı doğurganlığın ve verimliliğin sembolü olan “ana rahmi” olarak ritüelde temsil edilmektedir. Ateş ve ocakla ilgili inanç ve uygulamaların din ve coğrafya ayrımı olmaksızın bütün Türk boylarında; evin huzur ve dirliğinin bir sembolü olarak betimlenmektedir (Dilek, 2007).

Resim 6: Sacayağından geçme ritüeli

Sacayağı ve üç sayısı, sacayağından üç kez geçilmesi üçayağın olması üç sayısına verilen mistik değere örnek olabilir. Tanrısal, bütünlük ve güç anlamlarını içerisinde barındırıldığı varsayılan üç sayısı “toplumsal iletişimi” temsil ettiği düşünülmektedir (Küçük, 2013). Yapılan bu ritüeldeki temel coğrafi unsurların demir ve ateş olduğu görülmektedir. İnsanların madenleri bulması ve ateşi kullanmaları insanlık tarihinde büyük devrimlere neden olmuştur. İnsanların demir ve ateş kültürlerini kullanmaları, insanlık tarihindeki devrim niteliğindeki bu buluşların geçmişten günümüze beşeri coğrafya yolculuğunun izleri arasındadır. Beşeri coğrafyanın en önemli unsuru olan ateşin kullanımı ve demirin ateş ile eritilip biçim verilmesi insanlık tarihini de değiştirmiştir. Ateş ve demiri kullanan insan güvende kalmış ve daha uzun yaşamaya başlamıştır. Bu nedenle geçmişten günümüze kutsanan bu unsurlar, beşeri coğrafyanın kaderini değiştirmiş, nüfus artmış, tarım kolaylaşmış, avcılık daha basitleşmiş, savaşlarda üstünlük elde edilmiştir. Devrim ve devir başlatan ateş ve demir geçmişten günümüze kutsanan yolculuğu beşeri coğrafyanın izleri arasında sayabiliriz.

Resim 7: Sacayağı görevlileri

“Giresun Aksu Festivali”nde “Sacayağından geçme ritüelleri”ni bir ücret karşılığında belli kişiler yardımı ile yapılmaktadır. Ritüeli yapmada görevli olan, M.B,15 yıl, H.B 6 yıl, E.B ise 10 yıldır bu işi yaptıklarını belirtmişlerdir (Resim, 7). M.B “çocuk yaşlarında sürekli bayıldığı dere ile denizin birleştiği yerde onu suya batırdıkları ve sacayağından geçerek bu illetten kurtulduğunu” belirtmiş ve “mucizeyi yaşayan bir kişi olarak mutlaka sacayağından geçilmesi” gerekliliğini vurgulamıştır. Üç ayaklı sacayağı ve üç kez içerisinden geçmek olan bu ritüel üç sayısını da öne çıkarmaktadır.

Ada ile ilgili ritüeller

Giresun adası, Giresun şehrinin 1,7 km açığında 4 hektar yüzölçümüne sahip, küçük bir liman ile tekne demirleme alanına sahip bir adadır (Doksanaltı, Mimiroğlu, Karaoğlu, Erdoğan, 2011; akt. Acar, 2015) Ritüelin son ayağı ada etrafında tekneler ile dolaşma oluşturmaktadır. Ada turu içerisinde Hamza taşını kutsama ve sacayağına benzer daire biçiminde tekne turu yer almaktadır. Bu ritüelin temelinde de “soyun devamı çocuk sahibi olmak ve dileklerin kabul olması” amacı yer aldığı tespit edilmiştir. Karadeniz de yer alan en önemli ada Giresun adasıdır. Giresun adasının ritüellerin bir parçası olması elbette coğrafya ile ilgilidir. İnsanların çevrelerinde gördükleri yeni coğrafi unsurları geçmişten gelen bağlar ile birleştirmeleri ve yeni mistik değerler yüklenmesi olağan bir durumdur. Adanın olmadığı bir alanda ada ile ilgili hikâyelerin ya da efsanelerin olması elbette beklenemez. Fiziki coğrafya unsurları değiştiğinde insanlar yaptıkları ayinlere eklemeler yaptıkları belirlenmiştir.

5. SONUÇ VE TARTIŞMA

Bu çalışmada “Giresun Aksu Festivali”nde yer alan ritüellerin ve mitlerin ortaya çıktığı alanlarda kullanılan kültürlerin coğrafyasını incelemek ve değişen çevresel süreçlerde insanların ritüellere coğrafi çevreye göre eklemeler yapıp yapmadığı açığa çıkarılmıştır. Çalışma sonucunda doğal ve beşeri çevrenin insanların tüm eylemlerinde etkisi olduğu gibi insanların manevi dünyasında ve inaç sistemi üzerindeki etkisi olduğuna ilişkin daha çok incelenmeler yapılması gerektiği söylenebilir. Özellikle coğrafya ve doğal topografya, Mitleri üreten türün mitolojisi coğrafya ile yakından ve ayrılmaz bir biçimde ilgilidir (Kolig, 1980). Dolayısıyla hem ritüeller hem de coğrafi yaşam alanlarının bir arada incelenmesi gereken önemli bir çalışma alanıdır. Bu alanlarla ilgili daha çok araştırmalara gereksinim duyulmaktadır.

Nunn’ e (2003) göre de mitleri önceden yazılmış tarihi boyunca, çevresel değişikliklerin ayrıntılarını, özellikle belirli doğal olayların (örneğin, büyük deprem, volkanik püskürmeler, ada-yan çöküşleri, taşkınlar, kuraklıklar, kasırgalar) tekrarını aydınlatma gücüne sahiptir. Bu veriler, bu tür olayların uzun vadeli tarihini yeniden oluşturmakla ilgilenen bilim insanları için çok yararlı olacağını belirtir. Örneğin Afrika kıtası büyük bir coğrafyaya ve kalabalık bir nüfusa sahip olmasından kaynaklı olarak kıtanın bir tarafında önem atfedilen ve kutsallaştırılan tabii unsurlara kıtanın bir başka tarafında hiç de önem verilmediği görülmektedir. Bu, insanların içerisinde yaşadıkları coğrafi ortam ve iklim koşullarıyla çok yakından ilişkili bir durumdur. Diğer bir anlatımla güneşin kavurucu bir sıcaklığa sahip olduğu kurak çöl bölgesinde yaşayan insanlarla, her yerin ormanlarla kaplı olduğu ve sürekli yağış alan tropikal bölgelerde yaşayanların; deniz kıyısında yaşayan insanlarla kıtanın iç kesimlerinde yaşayanların tabiat algısının farklı olması gayet doğaldır (Aslan, 2017).

Çevre değiştiğinde efsaneler ve mitler yeni coğrafi çevreye uyum sağlayarak değişir. Diğer kültürlerle çevre koşullarına ve coğrafi şartlarla yayılırlar. Alman halkbilimci F. Ratzel (1844-1904) kültür ürünlerinin, insan ve çevre ilişkisinin bir sonucu olarak göçler sayesinde de yayıldığından söz etmektedir (Nar, 2014). Yayılan bu kültür ürünleri yeniden yaşam kurdukları coğrafi alanlara uyum sağlar. Dere ya da akarsu kenarlarında yapılan ritüellerin “Giresun Akarsu Festivali’nde” olduğu gibi denize taşınması ve karşıda görünen adanın bu ritüellerin bir parçası haline gelmesi bu duruma örnek teşkil etmektedir. İnsanlar çevrelerinde gördükleri coğrafi unsurlara bir anlam yükleme konusunda sınırsız düş gücüne sahiptir. Örneğin Malezya toplumlarında, mitolojik olaylar sıklıkla dile getirilir. Bu olaylar coğrafi özellikler bakımından kaydedilmiş ve mekânsal olarak deneyimlenmiş olaylardır. Bunlar daha çok doğal çevrede yer alan somut, görünür formlar olan tepeler, dağlar, nehirler, göller özellikle de taşlardır. Efsanevi dünya görünür olan madde ile yani kayada, tepede, karada ve denizde meydana gelen değişimlerle anılır. Deniz geçitleri, yarık kayalar, taşlaşmış insanlar, bütün bunlar o alanda yaşayan insanların yakın mitolojik dünyasını, somut ve kalıcı kılan coğrafi unsurlardır. Çünkü doğadaki var olan manzara sonsuza kadar olduğu alanda kalır ve gelecek nesillere taşınır (Kahn, 1990).

Sonuç olarak “Giresun Aksu Festivali” ritüellerinde geçmişten günümüze taşınan törenlerde fiziki ve beşeri coğrafi unsurlar yer almakta ve değişen çevreye göre yeniden biçimlenmektedir. Sınırsız bir düş gücüne sahip insan fiziki ve beşeri coğrafya unsurlarına duydukları hayranlık, korku, şükran gibi duygularla yaşadıkları çevreye törensel ayinler düzenlemektedir. Bu ayinlerde kullandıkları malzemeler doğada vara olan ya da insanlar tarafından icat edilen devrim niteliğindeki beşeri buluşlarıdır. Çalışma sahası olan “Aksu Festivali’nde” fiziki coğrafya unsurları ile beşeri coğrafya unsurlarının kullanıldığı belirlenmiştir. Fiziki coğrafya unsurları; Ada, kaya, taş, deniz ve akarsudur. Beşeri unsurla ise; demir, mevsimsel döngüler, ateş ve sayılardır.

KAYNAKÇA

- Acar, E. (2015). *Giresun/Khalkeritis (Aretias) Adası nekropolü ve iskeletlerin paleontolojik analizi* (Doctoral dissertation). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Arslan, A. A. (2005). Türk Şamanizm’inin kaynağına doğru. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (14), 57-74.
- Atalay, İ. (2011). Genel beşeri ekonomik coğrafya (5. Baskı). İzmir: Meta Basım Matbaacılık Hizmetleri
- Arslan, H. (2017). Afrika topluluklarında tabiat kültürü ve tabii unsurlara atfedilen güçler. *Bartın Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi*, 4(8), 2-16.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E. Akgün, Ö.E., Karadeniz, Ş., Demirel, F. (2016). Bilimsel araştırma yöntemleri (22 baki). Ankara: Pegem Akademi.
- Ceylan, A., & Hultkrantz, A. (2004). Şamanizm’in çevresel ve olgusal yönleri-II. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, (30).
- Çelikoğlu, Ş., & Atış, E. (2014). Bir kültürel coğrafya incelemesi: Zonguldak ilinde Hıdrellez etkinlikleri. *Journal of Human Sciences*, 11(2), 1181-1202.
- Çimpoş, L. (2010). *Gagauzlarda ilk yortuları kutlamaları*. Mayıs yedis ve Karadeniz çevresinde benzer inanışlar. Giresun Belediyesi Kültür Yayınları, Giresun.
- Davletov, T. B. (2007). Kamlık inancında Kam (Şaman) ve kümelenme geleneği üzerine. *Yaşayan Eski Türk İnançları Bilgi Şöleni*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, 89-96.
- Davletov, T. B. (2008). Eski Türklerde toplumsal siyaset anlayışı. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları (HÜTAD)*, (8), 81-102.
- Demirci, F. (2014). Beşeri coğrafya İnsan Kültür ve Mekân. *Studies of The Ottoman Domain (Osmanlı Hakimiyet Sahası Çalışmaları)*, 4(6), 32-37.
- Dilek, İ. (2007). Sibirya Türklerinde ateşle ilgili inançlar, Törenler ve bazı efsaneler. *Bilgi*, (43), 33-54.
- Doğanay, H., & Doğanay, S. (2014). Coğrafyaya giriş (11. Baskı). Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Düzgün, Ü.K. (2015). Türk mitolojisinde ateş kültürü. *Türk Mitolojisine Giriş*. <https://scholar.google.com.tr/> adresinden 10.03.2019 tarihinde alınmıştır.
- Eren, S. (2007). İnanç ve sosyo-kültürel çevre etkileşimi. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 11(1), 129-152.
- Güngör, H. (2007, 16-17 Nisan). *Geleneksel Türk dininden Anadolu’ya taşınanlar*. Yaşayan Eski Türk İnançları Bilgi Şöleni: Bildiriler, Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırma Enstitüsü, Ankara.
- Hasanova, N. (2010). *Bulgaristan Türklerinde Hıdrellez kutlamaları*. Mayıs yedis ve Karadeniz çevresinde benzer inanışlar. Giresun Belediyesi Kültür Yayınları, Giresun.
- İzgi, M. C. (2012). Şamanizm ve şamanlara genel bakış. *Mersin Üniversitesi Tıp Fakültesi Lokman Hekim Tıp Tarihi ve Folklorik Tıp Dergisi*, 2(1), 31-38.
- Kahn, M. (1990). Stone-faced ancestors: The spatial anchoring of myth in Wamira, Papua New Guinea. *Ethnology*, 29(1), 51-66.
- Kahn, M. (1990). Stone-faced ancestors: The spatial anchoring of myth in Wamira, Papua New Guinea. *Ethnology*, 29(1), 51-66.
- Kara Düzgün, Ü. (2014). Giresun halk takvimi, sayılı günler ve bunlara bağlı inanış ve uygulamalar. *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi, Bahar*, 6, 233-256.

- Karaman, K. (2010). Ritüellerin toplumsal etkileri. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2010(21), 227-236.
- Koca, S. (2002). Eski Türklerde bayram ve festivaller. *Ankara: Yeni Türkiye Yayınları*.
- Kolig, E. (1980). Noah's Ark revisited: on the myth-land connection in traditional Aboriginal thought. *Oceania*, 51(2), 118-132.
- Korkmaz, M. A. (2005). Eski Türk tarihi ve coğrafyasının sürekliliğinde Giresun yöresi ve Bostanlı köyü'nde yer-su kutsalları. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, (34).
- Kulaksız, O. (2010). *Hederlez-Gagauz halk yortusu*. Mayıs yedisi ve Karadeniz çevresinde benzer inanışlar. Giresun Belediyesi Kültür Yayınları, Giresun.
- Küçük, M. A. (2013). Türk destanlarında "sayı" motifinin dinî yansımaları. *gazi türkiyat Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, 1(13), 91-109.
- Kürkan, F. (2018). Giresun'da Türk su kültürünün izleri. *Akademi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(16), 109-130.
- Levine, G. J. (1986). On the geography of religion. *Transactions of the Institute of British Geographers*, 428-440.
- Nar, M. Ş. (2014). Günümüz toplumunda mitler: Anadolu halk efsaneleri üzerine genel bir değerlendirme. *Folklor/Edebiyat*, 20(79), 55-77.
- Nunn, P. D. (2003). Fished up or thrown down: the geography of Pacific Island origin myths. *Annals of the Association of American Geographers*, 93(2), 350-364.
- Oymak, İ. (2010). Anadolu'da su kültürünün izleri. *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 15(1), 35-55.
- Özder, A. (2012). Bosna-Hersek Cumhuriyeti'nde coğrafyanın halk kültürüne etkisi. *Marmara Coğrafya Dergisi*, (25), 213-237.
- Salihov, A. (2007). Başkurt Şamanlarının tedavi usulleri. *Yaşayan Eski Türk İnançları Bilgi Şöleni: Bildiriler*, 83.
- Sami, K. (2013). Kırsal Alevî kültüründe çevre, mekân ve insan etkileşimi-iki köy örneği. *bilig*, 67, 169.
- Şahin, K. Bağcı, H. R., Özlü, & Usta, S. (2017). Bulancak'da (Giresun) coğrafi özelliklerin yemek kültürüne etkileri. *Studies of The Ottoman Domain (Osmanlı Hâkimiyet Sahası Çalışmaları)*, 7(13), 248-265.
- Şakir, R. (2010). *Bahar bayramı olarak; Sabantuy*. Mayıs yedisi ve Karadeniz çevresinde benzer inanışlar. Giresun Belediyesi Kültür Yayınları, Giresun.
- Tanyu, H. (1968). Türkler'de taşla ilgili inançlar. *Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi*.
- Taş, İ. (2017). Hititli kadın şifacılar-şifalandırma çalışmaları ve bunların birleştirici coğrafya ve jeokültürel bellek esasında Anadolu kültüründeki yansımaları. *Kadın Araştırmaları Dergisi*, (15), 48-60.
- Türkan, K. (2012). Türk dünyası masalarında su kültü. *Milli folklor*, 24(93), 135-148.
- Türkmen, F., & Türker, F. (2014). Geleneklerde ve inançlarda demir. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, (XIV/1), 1-8.
- Uğur, A. (2015). Müzik coğrafyası: Türkülerdeki coğrafya. *Bilig/Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, (74), 239-260.
- Uygur, S. M., & Baykan, E. (2007). Kültür turizmi ve turizmin kültürel varlıklar üzerindeki etkileri. *Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi*, Sayı, 2, 30-49.
- Üstünoğlu, K. (2010). Giresun'da yaşatılan sacayağından geçme geleneğinde 'Sacayağı' ve 'üç'ne Anlatıyor?. *Bilig, Kış*, 52, 181-194.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2016). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (10. Basım). Ankara: Seçkin Yayıncılık.